

Żebrowski, Tadeusz

Rękopis Stanisława Narbutta z 1771 roku

Notatki Płockie 16/4-63, 18-19

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rękopis Kazimierza Narbutta z 1771 roku

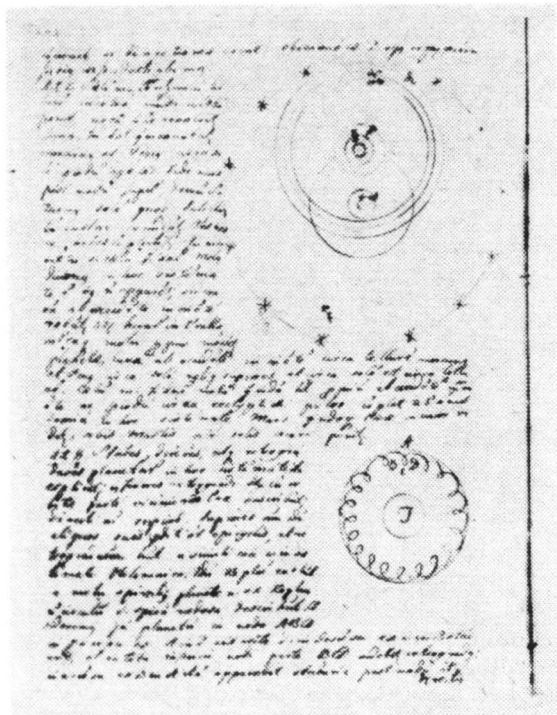
TADEUSZ ZEBROWSKI

W Bibliotece im. Zielińskich Tow. Naukowego Płockiego znajduje się rękopis filozoficzny z 1771 r. (Sygn. R. 161). Zasługuje on na uwagę ze względu na autora i na poglądy w nim zawarte. Według tytułu autorem rękopisu jest pijar Kazimierz Narbutt, wykładowca filozofii w wileńskim kolegium pijarskim. Porównanie pisma omawianego rękopisu z listem pisany przez autora w kilkanaście lat później do króla Stanisława Augusta pozwala sądzić, że jest to autograf Narbutta. Wskazuje zresztą na to tytuł: „*Philosophiae eclecticae pars 3-tia tomus III traditae i R. P. Casimiro Narbutt professore eiusdem Vilnae (in Collegio Nobilium S(cholarum) P(iarum) Anno Domini 1771*”.

Rękopis o wymiarach 204×163 mm, składa się z 281 kart, zszywanych w składkach po 4 karty. Nie był on prawdopodobnie oprawiony w twarde okładki. Wskazuje na to brak śladów obciążenia i kleju. Przez jakiś czas musiał się znajdować w miejscu wilgotnym. Znaczne partie w dolnej grzbietowej części uległy zawilgoceciu i pleśni. Pismo jednak zachowało czytelność. Obecnie rękopis jest umieszczony w okładce powleczonej szarym płótnem. Autor używał pięciu rodzajów papieru. Wszystkie one są pochodzenia francuskiego. Wskazują na to w dwóch wypadkach napisy literowe w znakach wodnych: FIN GASCOGNE, I MOULAS. Trzeci rodzaj papieru posiada znak wodny z literami GA, nad literami znajduje się korona. Czwarty gatunek posiada te same znaki w otoku. Piąty zaś — postać ludzką z szablą w jednym, a z włócznią w drugim ręku. Żadnego z tych znaków nie podaje praca Sinarskiej-Czaplickiej¹⁾.

Nie można ustalić, jaką drogą rękopis dotarł do Biblioteki im. Zielińskich. Narbutt miał go ze sobą prawdopodobnie na probostwie w Radzyminie i tu być może pozostawił. Wolno wysunąć sugestię, że rękopis znalazł się w rękach Zielińskich, albo Władysława Smoleńskiego i z ich zbiorami trafił do Płocka.

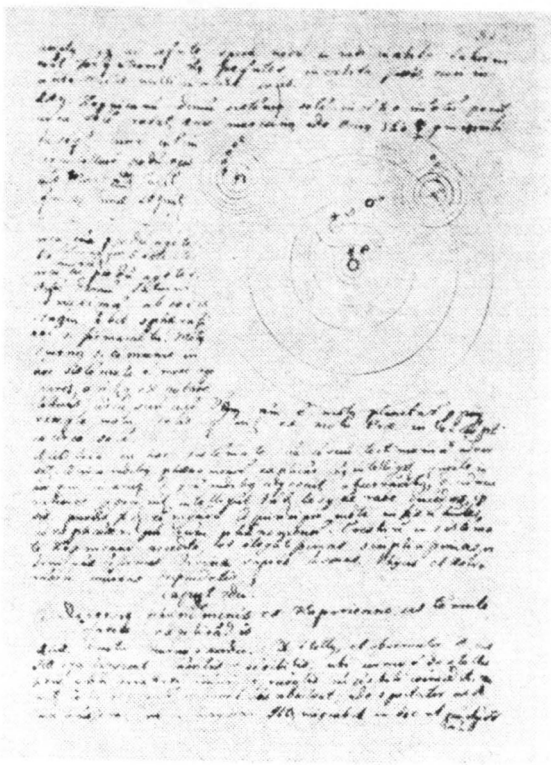
Narbutt wykładał całość filozofii w kolegium Pijarów w Wilnie około roku 1770. Wykładał po łacinie, jak można sądzić z rękopisu przygotowanego w tym języku. Wnosząc z tytułu zachowany rękopis był już trzecią częścią filozofii eklektycznej. Część pierwsza ówczesnego wykładu filozofii była poświęcona logice. Narbutt prawdopodobnie i logikę napisał najpierw po łacinie, a wydanie polskie z 1769 r. było tłumaczeniem dokonany przez samego autora.

Strona „Traktatu o ciałach niebieskich” Kazimierza Narbutta z wykładem systemu astronoma Tychona Brache.

Wyjaśniałaby ta hipoteza spostrzeżenie Olgierda Narbutta, że pierwsze wydanie logiki miało wiele ze składni łacińskiej²⁾. Część druga filozofii była poświęcona: ontologii, kosmologii, psychologii, teodejcei, etyce i polityce. Do takich wniosków uprawnia książka wydana przez Narbutta w 1771 r. pt. „Z filozofii wybrane zdania”³⁾. Zawiera ona 96 tez i jest materiałem przygotowanym przez Narbutta na publiczną dysputę dla uczniów.

Wśród 96 tez 72 przypada na nauki przyrodnicze, którym odpowiada nasz rękopis. Jeśli wolno snuć przypuszczenia na podstawie ilości tez co do obszerności nie zachowanych części filozofii eklektycznej Narbutta, to stanowiłaby ona zaledwie 1/4 objętości zachowanego rękopisu. Pewne poparcie dla takiego stwierdzenia może stanowić to, że w drukowanym wydaniu Logiki z 1769 r. na stronie mieści się przeciętnie około 700 znaków, a w rękopisie około 1800. Na stronie rękopisu jest przeciętnie po 40 wierszy, a w każdym wierszu 45 liter, nie uwzględniając stosowanych przez autora

Strona „Traktatu o ciałach niebieskich” Kazimierza Narbutta z wykładem systemu heliocentrycznego Mikołaja Kopernika.

często skrótów. Rękopis zatem ma 10 razy więcej znaków niż Logika.

Wśród 96 tez tylko 8 odpowiadało logice, 16 właściwej filozofii, a 72 naukom przyrodniczym. Naukom przyrodniczym poświęcił Nar-

butt 9 razy więcej tez niż logice. W ilości liter ta przewaga byłaby 10-krotna.

Na treść rękopisu składają się następujące tytuły:

Physicae prolegomena str. 1—94⁴⁾, *Elementa mechanicae* 1—91, *Physicae pars secunda, Physica particularis* 1—89, *Tractatus 2dus. De Aere et fluidis* 1—73, *Tractatus 3tius. De corporibus celestibus seu Astronomia* str. 1—109, *Tractatus 4tus. De electricitate* sr. 1—25, *Tractatus V. De sensibus, sensationibus aliisque independentibus* str. 1—27, *Tractus VI De Physiologia* str. 1—20, *Tractus VII De iis que ad tellurem pertinent* str. 1—20.

Na szczególną uwagę zasługuje traktat trzeci — o astronomii. Narbutt okazuje się w nim całkowitym zwolennikiem systemu Kopernika. Wynikało to i ze stwierdzeń zawartych w tezach⁵⁾, ale w rękopisie jest to uzasadnione obszernie, poparte dowodami i rysunkami na 13 stronach rks. (str. 83—95). Autor omówił najpierw system Ptolemeusza i Tychohona de Brache, a następnie w punkcie 119 tak referuje system kopernikański: „Kopernikański wreszcie system w centrum umieszcza nieruchome słońce. Wokół słońca krąży 1mo Merkury, 2do Wenus 3tio Ziemia za którą po orbicie podąża księżyc w międzyczasie okrążając Ziemię...” W punkcie 120 stara się Narbutt usunąć trudności wynikające ze świadectwa zmysłów i tak zachęca słuchaczy: „Przystąpcie do wyjaśnienia wszystkich zjawisk ziemskich w systemie kopernikańskim, a pojmiecie, że są najwspanialsze, najprostsze, odpowiadające mądrości Bożej, zgodne z naszym rozumem, z prawami fizycznymi i astronomicznymi”.

PRZYPISY

1) Sinarska-Czaplicka, Filigrany papieru nielozonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku. Ossolineum 1969 r.

2) Olgierd Narbutt, O pierwszym polskim podręczniku logiki, Łódź, 1958 r. s. 38.

3) tamże s. 100.

4) Każdy tytuł rękopisu posiada odrębną paginację autora. Przy katalogowaniu sporządzono ołówkową foliację. Rękopis poza kartą tytułową i ostatnią całym niezapisaną ma tylko 7 stron czystych.

5) O. Narbutt dz. cyt. s. 105.

